

УДК 76 (477) (092)

Кошова Наталія Миколаївна
науковий співробітник,
науково-дослідний відділ збереження фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
natalia.koshova@gmail.com

Natalia M. Koshova
Research Fellow,
Research Department of Preservation of Funds,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ТВОРЧИСТЬ МИТЦЯ РОБЕРТА ЛІСОВСЬКОГО В ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД У ПРАЗІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ НМІУ)**

**ARTIST ROBERT LISOVSKYI'S WORK DURING THE EMIGRATION PERIOD IN PRAGUE
(BASED ON THE NMHU'S FUND COLLECTION)**

Анотація

Метою статті стало висвітлення життя і діяльності художника-графіка Роберта Лісовського в еміграційний період у Празі, який пов'язав своє життя і творчість із культурно-національним відродженням України.

Ключові слова: Лісовський Роберт, графіка, українська еміграція в 20–40-х рр. ХХ ст., українська студія пластичного мистецтва, пластунський рух, Національний музей історії України.

Abstract

The article aims to cover the life and work of graphic artist Robert Lisovskyi during the emigration period in Prague, which connected his life and work with the cultural and national revival of Ukraine.

Key words: Robert Lisovskyi, graphics, Ukrainian emigration of the 1920s–1940s, Ukrainian studio of plastic art, Plast Movement, National Museum of the History of Ukraine.

Роберт Лісовський – уродженець м. Кам'янського (тепер Дніпропетровської обл.). Хоча митець мав німецьке коріння, він належав до покоління українських емігрантів, які залишили помітний слід у мистецтві графіки. Його твори зараховують до “золотого фонду” української мистецької культури¹.

У так званій празькій колекції Національного музею історії України (далі – НМІУ) є прапор і нагрудні знаки, пов'язані з творчістю цього художника-графіка. Прапор походить із Музею визвольної боротьби України у Празі, нагрудні знаки – з колекції Українського вільного університету в Празі.

На лицьовому боці зазначеного прапора вишиті емблема пластового руху, напис “П. КУР. УКР. ПЛ. ЮНАЧОК ІМ. Л. УКРАЇНКИ” та пластунське гасло-привітання “С. К. О. Б.”. Як свідчить напис на прапорі, датований 27 червня 1931 р., він належав одному з пластових осередків української гімназії у місті Ржевнице – II-му куреню українських пластунок-юначок імені Лесі Українки. В центрі прапора зображена емблема пластового руху. З цим знаменом II-й курінь українських пластунок-юначок імені Лесі Українки у 1931 р. брав участь у Всеслов'янському з'їзді пластунів, який відбувся в Празі. Дослідник А. Богдалов вважає, що прапор з колекції НМІУ є найдавнішим пластунським прапором, що зберігається у Музейному фонді України².

На трьох нагрудних знаках українських пластунів з колекції Українського вільного університету в Празі зображено емблеми пласту³.

Першим із них є нагрудний металевий знак “Емблема українського Пласту”, який носили пластуни після складання

1 Яцив Р. Європейський аристократ із Дніпродзержинська Роберт Лісовський – автор естетичного “одягу” до видатних прижиттєвих книжок Тичини, Самчука, Ольжича і розробник атрибутики Пласт // День. – 21 серпня, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ievropeyskiy-aristokrat-iz-dniprodzerzhinska> (дата звернення: 12.12.2020); Лісовський Роберт Антонович [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%82_%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 21.05.2021).

2 Богдалов А. Прапори з колекції Музею визвольної боротьби України (м. Прага) в колекції НМІУ // Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць: у двох частинах. – Випуск 1. Частина перша / Відповідальний редактор Б. К. Патриляк. – Київ: Національний музей історії України, 2016. – С. 148–152 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/28> (дата звернення: 28.12.2020).

3 Бойко-Гагарін А. Відзнаки українських спортивних організацій кінця ХІХ – початку ХХ ст. в колекції Національного музею історії України // Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. – Випуск 3 / Відповідальний редактор Б. К. Патриляк. – Київ: Національний музей історії України, 2018. – С. 231–238 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.com.ua/index.php/nv/article/view/216> (дата звернення: 28.12.2020).

пластової присяги.

Друга нагорода – “Свастика вдячності”: нею Верховна пластова команда відзначала осіб, які не були членами Пласту, але підтримували та допомагали організації, розвивали її. Цей знак має вигляд прямокутної правосторонньої свастики з накладною емблемою Пласту. Р. Лісовський отримав “Свастику вдячності” у 1936 р. під час урочистого загального збору з нагоди святкування 25-ліття Пласту.

Третя ювілейна відзнака “25-ти ліття українського Пласту. 1911–1936. Український пластовий улад” була виготовлена для популяризування Пласту.

Р. Лісовського вважають творцем емблеми пластунів – лілеї із вписаним до неї тризубом, яку використовували на прапорах, печатках, офіційних виданнях, листах, графічних паспортах часописів⁴, на марках, наліпках, нагрудних знаках, нашивках. Емблему Пласту – тризуб і білу трилисту лілею, Р. Лісовський створив у 1921 р. Ідея поєднання тризуба з лілеєю належить учителю середніх шкіл у Львові М. Федусевичу. Р. Лісовський згадував: “... мені блиснула думка, що коли лілея й тризуб складаються з трьох головних частин, то чому не можна б їх якось зв’язати. Залежало мені ще тільки на тому, щоб ні лілея як уладова відзнака, ні тризуб як державно-національний герб нічого не втратили на своїм самостійним значенні при їх зв’язуванні. Але й спільне теж було важливе: що один і другий символ мусять якось суцільно відображати змагання пластунів до національних і пластових висот – хоч видимо двома окремими духовими шляхами. ... я спробував переплести разом ці два знаки – залишаючи за кожним з них їх окремий самостійний авторитет. Рисунок я виконав 4 січня 1921 р. – а вже 5 січня вранці, на ... сходинах пластунів у музеї Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, я міг пред’явити голові Верховної Пластової Ради мій рисунок тризуба-лілеї, виконаний на тлі ромба”⁵.

У Празі Р. Лісовський опинився після довгих років, сповнених радості творчості, пізнання глибин української культури й більшовицького лихоліття. Період навчання Р. Лісовського був надзвичайно цікавим. Він був учнем Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя, де викладав О. Сластін і Р. Пельше. Потім вступив до рисувальної школи О. Мурашка – Київського художнього училища. З жовтня 1917 р. до травня 1920 р. навчався в Українській державній академії мистецтв, спочатку у відділі монументального мистецтва М. Бойчука, потім на графічному відділі, який очолював Г. Нарбут. З приходом більшовиків до влади, його заарештували як представника студентської ради в Українській державній академії мистецтв і він кілька місяців перебував в тюрмі. У 1920 р. йому довелося рятувати своє життя втечею з-під конвою до Польщі, де Р. Лісовський кілька років працював у Варшаві, а в 1923 р. переїхав до Львова. Там він створював обкладинки для книжок і журналів, екслібриси, марки, емблеми, печатки, проектував зразки килимів для мистецько-промислової спілки “Туцьільське мистецтво”. У своїх роботах Р. Лісовський поєднував українські народно-декоративні елементи з модерним стилем. Невід’ємним елементом його композицій був шрифт, зразки якого митець шукав у рукописах і стародруках. У Львові Р. Лісовський співпрацював з відомими українськими митцями, поетами і громадсько-політичними діячами: О. Кульчицькою, С. Гординським, П. Ковжуном, М. Бутовичем, П. Холодним, М. Вороним, Д. Донцовим. Він брав участь у європейських виставках української графіки, у 1927 р. одержав стипендію Українського наукового інституту (УНІ), навчався у Вищій мистецькій школі у Берліні (Staatliche Hochschule für bildende Künste), отримавши диплом за спеціальностями “декоративне мистецтво”, “шрифт і техніка книжкової графіки”, “книгодрук”, “друк на камені і міді”, “рисунок”.

На запрошення професора Д. Антоновича Р. Лісовський очолив графічний відділ Української студії пластичного мистецтва у Празі⁶, де постійно розвивалося українське культурно-мистецьке життя. Його підвалини заклала українська еміграція, яка осіла в Чехословаччині після поразки національно-визвольних змагань. Чехословацький уряд сприяв активній розбудові численних українських інституцій, установ, організацій, видавництв, щоб задовольнити духовні та матеріальні потреби емігрантів-українців⁷.

У Празі митець потрапив у вир українського культурного життя – від викладання та участі в Українському товаристві прихильників книги до Пласту, що був важливим складником українського молодіжного руху в країнах міжвоєнної Європи. Найбільшої потужності Пласт набув у Чехословаччині. Змінивши свою назву на “Союз українських пластунів-емігрантів” (СУПЕ) і розширивши свої функції, СУПЕ координував роботу пластових осередків за кордоном і на західноукраїнських землях⁸.

Відавець і громадський діяч, комендант СУПЕ Є. Вировий залучив Р. Лісовського до створення атрибутів Пласту. Його графічні модифікації символіки Пласту були втілені в різноманітних композиціях. Так, в 1931 р., до 20-ліття Пласту, Команда СУПЕ випустила ювілейні марки “XX-ліття українського Пласту. 1911–1931”⁹, а також значки та наліпки. Незабаром

4 Мельник О. “Празькі сторінки” у творчості Роберта Лісовського // Художня культура. Актуальні проблеми. – 2013. – Випуск 9. – С. 252–261.

5 Українська пластова відзнака [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://proba.plast.te.ua/responsibilities/ukrajinska-plastova-vidznaka> (дата звернення: 28.12.2020).

6 Яцив Р. Роберт Лісовський (1893–1982): Дух лінії. – Львів, Априорі, 2015. – С. 80–91.

7 Кошова Н. До історії “Українського громадського видавничого фонду в Празі”. Посвідчення співробітника фонду Василя Сохачького // Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. – Випуск 6 / Відповідальний редактор Б. К. Патриляк. – Київ: Національний музей історії України, 2020. – С. 136–137. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.npmiu.org/index.php/nv/article/view/401/362> (дата звернення: 28.12.2020).

8 Гумениук О. Пласт на еміграції як чинник українського молодіжного руху міжвоєнної Європи // Київські історичні студії: науковий журнал. – 2019. – № 2 (9). – С. 67–73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31166/1/O_Humeniuk_KIS_2019_9_IFF.pdf (дата звернення: 12.12.2020).

9 Свідзинська О. Пластова філателія // Альманах 100-ліття Пласту: до 100-ліття українського скавтіну 1911/2 – 2011/2, видання Головної Пластової Булави. – Нью-Йорк – Торонто – Львів, 2012. – С. 866–871.

Р. Лісовський став одним із найактивніших пластових діячів-приятелів.

У грудні 1932 р. святковий з'їзд еміграційного Пласту надав звання "членів-добродіїв" Р. Лісовському і голові тогочасного Пласту Н. Білику "за їх велику матеріальну поміч" пластовому рухові. Через два роки на VI-му з'їзді СУПЕ його обрали комендантом. Цю посаду він обіймав до 1939 р. Праця в СУПЕ була різноманітною. Р. Лісовський (пластове ім'я "Сизий Орел") брав участь у злетах пластунів, проводив таборування на Закарпатті, організовував пластові виставки, ілюстрував, оформлював та проєктував усе, де потрібна була вправна рука художника-дизайнера. Надзвичайно плідною була його робота для часописів пластової молоді.

1936 р., до 25-ліття Пласту, він розробив нову емблему: закомпоноване у ромб погруддя юного пластуна, увінчане по кутах пластовою атрибутикою. Також розробив ювілейну відзнаку "25-ліття українського Пласту. 1911–1936. Український пластовий улад", на якій унизу по кутах зазначено його авторство: "Р" та "Л" (Р. Лісовський). Того ж року під час святкового загального збору його діяльність відзначили "Свастикою вдячності"¹⁰. Р. Лісовський виступив зі зверненням "До української молоді!", в якому наголосив на тому, що українська молодь "...мусить вивести свою націю на шлях величчя і могутності..."¹¹. Пізніше за свою багатолітню працю Р. Лісовський отримав найвищу пластову відзнаку "Золотий Хрест"¹².

У Празі він приєднався до українських політичних діячів та представників національно свідомої української наукової та культурної інтелігенції, які емігрували з України після подій 1917–1921 рр. та прагнули розвивати українське життя поза межами батьківщини. Приятелюючи з провідником Української військової організації (УВО) Є. Коновальцем, виконав його олійний портрет. Після вбивства Є. Коновальця в місті Роттердамі розробив проєкт його могили¹³.

Спількуючись з членами УВО, а пізніше – з членами Організації українських націоналістів (ОУН), Р. Лісовський розробив проєкти одностроїв для українського війська, долучився до конкурсу зі створення символіки ОУН. Провід ОУН затвердив створену ним емблему ОУН "Тризуб із мечем": "Прийнятий герб ОУН буде уживаний як відзнака для членів ОУН, на прапорі, печатках, фірмових бланках, на обкладинці офіційного органу ОУН, тощо, отже, всюди там, де йде про офіційний виступ ОУН на зовні". Після розколу в ОУН. Лісовський долучився до конкурсу на створення емблеми для ОУН(р) і переміг. Знаком ОУН(р) було прийнято круглу емблему в червоно-чорних кольорах із золотим Тризубом на хрестомечі¹⁴. У фондовій колекції НМІУ зберігаються численні документи з емблемами ОУН та ОУН(р).

Ще одним напрямом діяльності Р. Лісовського була праця для організації народної оборони "Карпатської Січі". Він створював графічні проєкти уніформ, військових кокард, нагород, печаток, шрифтів; розробив серію відзнак, а також обкладинку книжки "Малий співаник Карпатської Січі"¹⁵.

Ставши членом Асоціації незалежних українських митців (АНУМ), Р. Лісовський брав участь у львівських виставках. У 1935 р. його було запрошено до Комітету святкування 30-річчя Національного музею у Львові та 35-річчя перебування в духовному сані митрополита Андрея Шептицького.

За дорученням Українського наукового інституту він організував виставки сучасної української графіки в Берліні (1933) та Римі (1938), виставку українських географічних мап з нагоди Всесвітнього з'їзду географів у Римі (1938)¹⁶.

Найбільш вагомою була його праця в оформленні книжок та часописів, адже Прага в міжвоєнний період була видавничим центром еміграції. Тут друкували книжки і видавали 94 українські газети та журнали. Р. Лісовський співпрацював з Українським громадським видавничим фондом у Празі (зокрема створив його емблему), ілюстрував романи У. Самчука "Марія" і "Тори говорять", оформив "Історію української літератури" Д. Чижевського і М. Гнатишака, створив обкладинки до творів А. Гарасевича, М. Чирського, І. Ірлявського, В. Кархута, Б. Кравціва, "Українських балад" Л. Полтави¹⁷, збірника "Пам'яті Симона Петлюри", ювілейного видання "Кобзаря" Т. Шевченка. Він працював для видавництва Є. Вирового, Ю. Тищенка, "Колос", створив графічні паспорти до часописів "Український тиждень", "Самостійна думка", "Пробоем", виконав замовлення для українських видавництв у Парижі та Берліні¹⁸. Вершиною його творчості як графіка стала обкладинка до книжки О. Ольжича "Вежі"¹⁹.

У роки Другої світової війни Р. Лісовський перебував у Празі і не припиняв викладати в Українській студії пластичного мистецтва навіть за часів німецької окупації, попри загрози від окупаційної влади. Наступ радянських військ змусив його покинути Чехословаччину, внаслідок чого він втратив майже всі свої праці.

Творчість Р. Лісовського в Празі була національно спрямованою та впливала на розвиток української графіки, зокрема підпільної графіки ОУН та УПА.

10 Юзич Ю. Свастики українського скаутингу – Пласту // Історична правда. – 14 квітня 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/04/14/152302> (дата звернення: 12. 12.2020).

11 Яцив Р. Роберт Лісовський (1893–1982): Дух лінії... – С. 94, 98.

12 Мельник О. "Празькі сторінки: у творчості Роберта Лісовського..."

13 Яцив Р. Роберт Лісовський (1893–1982): Дух лінії... – С. 114.

14 Тризуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://proba.plast.te.ua/category/responsibilities/symbols> (дата звернення: 21.12.2020).

15 Слід Сизого Орла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://budiaczyszcze.livejournal.com/tag/%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2> (дата звернення: 12.12.2020).

16 Яцив Р. Європейський аристократ із Дніпродзержинська Роберт Лісовський...

17 Ковалів Ю. Б. Лісовський Роберт // Українці в Сполученому Королівстві. Інтернет-енциклопедія. 2016-04-07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/lisovskyi-u> (дата звернення: 15.12.2020); Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). – Прага: друкарня "Легіографія", 1930. – 258 с.

18 Мельник О. "Празькі сторінки" у творчості Роберта Лісовського...

19 Яцив Р. Європейський аристократ із Дніпродзержинська Роберт Лісовський...

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Богдалов А. Прапори з колекції Музею визвольної боротьби України (м. Прага) в колекції НМІУ // Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць: у двох частинах. – Випуск 1. – Частина перша / Відповідальний редактор Б. К. Патриляк. – Київ: Національний музей історії України, 2016. – С. 148–152 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/28> (дата звернення: 28.12.2020). – Назва з екрана.
- Бойко-Гагарін А. Відзнаки українських спортивних організацій кінця XIX – початку XX ст. в колекції Національного музею історії України // Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. – Випуск 3 / Відповідальний редактор Б. К. Патриляк. – Київ: Національний музей історії України, 2018. – С. 231–238 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.com.ua/index.php/nv/article/view/216> (дата звернення: 28.12.2020).
- Гумениук О. Пласт на еміграції як чинник українського молодіжного руху міжвоєнної Європи // Київські історичні студії: науковий журнал. – 2019. – № 2 (9). – С. 67–73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31166/1/O_Humeniuk_KIS_2019_9_IFF.pdf (дата звернення: 12.12.2020).
- Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). – Прага: друкарня “Легіографія”, 1930. – 258 с.
- Ковалів Ю. Б. Лісовський Роберт // Українці в Сполученому Королівстві. Інтернет-енциклопедія. 2016-04-07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/lisovskyi-u> (дата звернення: 15.12.2020).
- Кошова Н. До історії “Українського громадського видавничого фонду в Празі”. Посвідчення співробітника фонду Василя Сохацького // Науковий вісник Національного музею історії України: збірник наукових праць. – Випуск 6 / Відповідальний редактор Б. К. Патриляк. – Київ: Національний музей історії України, 2020. – С. 136–137. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/401/362> (дата звернення: 28.12.2020).
- Лісовський Роберт Антонович [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%82_%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 21.05.2021).
- Мельник О. “Празькі сторінки” у творчості Роберта Лісовського // Художня культура. Актуальні проблеми. – 2013. – Випуск 9. – С. 252–261.
- Свідзинська О. Пластова філателія // Альманах 100-ліття Пласту: до 100-ліття українського скавтіну 1911/2 – 2011/2, видання Головної Пластової Булави. – Нью-Йорк – Торонто – Львів, 2012. – С. 866–871.
- Слід Сизого Орла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://budiaczyszcze.livejournal.com/tag/%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2> (дата звернення: 12.12.2020).
- Тризуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://proba.plast.te.ua/category/responsibilities/symbols> (дата звернення: 21.12.2020).
- Українська пластова відзнака [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://proba.plast.te.ua/responsibilities/ukrajinska-plastova-vidznaka> (дата звернення: 28.12.2020).
- Юзич Ю. Свастики українського скаутингу – Пласту // Історична правда. – 14 квітня 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.istpravda.com.ua/articles/2018/04/14/152302 (дата звернення: 12.12.2020).
- Яцив Р. Європейський аристократ із Дніпродзержинська Роберт Лісовський – автор естетичного “одягу” до видатних прижиттєвих книжок Тичини, Самчука, Ольжича і розробник атрибутики Пласт // День. – 21 серпня, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ievropeyskiy-aristokrat-iz-dniprodzerzhinska> (дата звернення: 12.12.2020).
- Яцив Р. Роберт Лісовський (1893–1982): Дух лінії. – Львів: Априорі, 2015. – С. 80–91.

REFERENCES

- Bohdalov A. 2016. Prapory z kolekcii Muzeiu vyzvolnoi borotby Ukrainy (m. Praha) v kolekcii NMIU. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. Zb. nauk. pr.: u dvokh chastynakh*, vol. 1-1 (ed. B. K. Patryliak). Kyiv: Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy, pp. 148–152 [Elektronnyi resurs]. URL: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/28> (data zvernennia: 28.12.2020).
- Boiko-Haharin A. 2018. Vidznaky ukrainskykh sportyvnykh orhanizatsii kintsia 19 – pochatku 20 st. V kolekcii Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. Zb. nauk. pr.*, vol. 3 (ed. B. K. Patryliak). Kyiv: Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy, pp. 231–238 [Elektronnyi resurs]. URL: <http://visnyk.nmiu.com.ua/index.php/nv/article/view/216> (data zvernennia: 28.12.2020).
- Humeniuk O. 2019. Plast na emigratsii yak chynnyk ukrainskoho molodizhnoho rukhu mizhvoiennoi Evropy. *Kyivski istorychni studii: naukovyi zhurnal*, no. 2(9), pp. 67–73 [Elektronnyi resurs]. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31166/1/O_Humeniuk_KIS_2019_9_IFF.pdf (data zvernennia: 12.12.2020).
- Zbirnyk pamiaty Symona Petliury (1879–1926). 1930. Praha: drukarnia Lehiohrafia.
- Kovaliv Iu. B. 2016. Lisovskyi Robert. *Ukrainci v Spoluchenomu Korolivstvi. Internet-entsyklopediia. 2016-04-07* [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/lisovskyi-u> (data zvernennia: 15.12.2020).
- Koshova N. 2020. Do istorii Ukrainskoho hromadskoho vydavnychoho fondu v Prazi. Posvidchennia spivrobotnyka fondu Vasylia Sokhatskoho. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. Zb. nauk. pr.*, vol. 6 (ed. B. K. Patryliak). Kyiv: Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy, pp. 136–137 [Elektronnyi resurs]. URL: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/401/362> (data

- zvernennia: 28.12.2020).
- Robert Lisovskyi [Elektronnyi resurs]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%82_%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (data zvernennia 21.05.2021).
- Melnyk O. 2013. Prazki storinky u tvorchosti Roberta Lisovskoho. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*, vol. 9, pp. 252–261.
- Svidzynska O. 2012. Plastova filateliia. *Almanakh 100-littia Plastu: do 100-littia ukrainskoho skavtingu 1911/2 – 2011/2, vydannia Holovnoi Plastovoi Bulavy*. Niu-York – Toronto – Lviv, pp. 866–871.
- Slid Syzoho Orla [Elektronnyi resurs]. URL: <https://budiazyszczze.livejournal.com/tag/%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2> (data zvernennia: 12.12.2020).
- Tryzub [Elektronnyi resurs]. URL: <http://proba.plast.te.ua/category/responsibilities/symbols> (data zvernennia: 21.12.2020).
- Ukrainska plastova vidznaka [Elektronnyi resurs]. URL: <http://proba.plast.te.ua/responsibilities/ukrajinska-plastova-vidznaka> (data zvernennia: 28.12.2020).
- Iuzych Iu. 2018. Svastyky ukrainskoho skautyngu – Plastu. *Istorychna pravda. 14 kvitnia 2018* [Elektronnyi resurs]. – URL: www.istpravda.com.ua/articles/2018/04/14/152302 (data zvernennia: 12.12.2020).
- Iatsiv R. 2014. Ievropeyskyi arystokrat iz Dniprodzerzhynska Robert Lisovskyi – avtor estetychnoho ‘odiahu’ do vydatnykh pryhyttievkykh knyzhok Tychyny, Samchuka, Olzhycha I rozrobnyk atributyky Plast. *Den, 21 serpnia, 2014* [Elektronnyi resurs]. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ievropeyskiy-arystokrat-iz-dniprodzerzhynska> (data zvernennia: 12.12.2020).
- Iatsiv R. 2015. Robert Lisovskyi (1893–1982): Dukh linii. Lviv: Apriori, pp. 80–91.